

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ КРИЗИ ТА ЙОГО ВРАХУВАННЯ У ПРАКТИЦІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглянуто засади виникнення та протікання кризи, розкрито особливості та рівні її прояву, наслідки, визначено рівні управління та відповідальності державних органів, побудовано життєвий цикл кризової ситуації.

Ключові слова: криза, ризик, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, суб'єкт управління, державне управління.

Важливість даної роботи полягає в необхідності дослідження та розробки методологічних аспектів антикризового управління державними органами. Криза може створювати реальну загрозу не лише окремим секторам економіки, а й економічній безпеці країни і тому саме органи державного управління повинні вжити дієвих заходів для її подолання. При цьому, неможливо передбачити або спрогнозувати кризу, визначити необхідний інструментарій і розробити будь-яку антикризову програму без якісного детального дослідження природи та сутності кризи, її життєвого циклу тощо. Так, триваюча в Україні криза призвела до значного скорочення та погіршення макроекономічних показників економіки держави, зниження життєвого рівня населення, викрила недоліки та прорахунки органів державного управління, їх неготовність та нездатність передбачити та опанувати кризові ситуації, оперативно застосовувати інструментарій, необхідний для подолання кризи або мінімізації її деструктивних наслідків. В той же час, питання якісної та вчасної діагностики кризи, передбачення ймовірних криз та мінімізації їх негативних наслідків є одним з важливих завдань органів державного управління, про що свідчать масштаби та глибина триваючої в Україні кризи.

Питання дослідження та вивчення криз широко висвітлені у працях не лише вітчизняних, а й закордонних науковців та дослідників. Ґрунтовне дослідження різних аспектів кризи міститься в працях Дж. Кейнса, Дж. К. Ван Хорна, Р. Хіта, Дж. Капріо, О. Бірюкової, В. Богомолової, А. Богомолової, О. Богданова, В. Захарова, Н. Родіонової, В. Глуценко, І. Ларіонова, О. Терещенка, Г. Юна, Е. Короткова, О. Грязнової, І. Бланка, А. Чернявського, О. Іваницької та інших.

Метою статті є з'ясування, на підставі здійсненого аналізу та узагальнення результатів досліджень криз, теоретичних засад природи виникнення та протікання кризи, розкриття особливостей та рівнів її прояву, наслідків, визначення рівнів управління та відповідальності державних органів, побудова життєвого циклу кризової ситуації.

Поняття «криза» має багато різних тлумачень. За період еволюції людства, залежно від рівня соціально-економічної системи та особливостей його розвитку, а також ставлення до кризи, засобів та способів управління кризовими явищами значення слово «криза» змінювалось. Одні з перших тлумачень кризи виникли ще в стародавній Греції – слово «криза» («krisis») перекладається з грецької як «злам, переворот, час перехідного стану, злам, при якому неадекватність засобів досягнення мети породжує непередбачувані проблеми» [1]. В Китаї слово «криза» записується двома ієрогліфами «вей»: «небезпека» і «страх» та «цзі»: «можливість». З часом поняття «криза» почало застосовуватись щодо різноманітних процесів, які відбувались у суспільстві. Зокрема, виникли поняття криз економічних, фінансових, банківських, політичних, технологічних, криз в державному управлінні тощо. Серед ключових слів-синонімів, які використовуються при визначенні кризи, найбільш поширеними є: негативні явища, загроза, по-

панії. Однією з серйозних перешкод на шляху впровадження в Україні концепції соціального підприємництва вважається низька капіталізація більшості українських компаній, відсутність ресурсів на здійснення масштабних соціальних програм. Проте ефективна політика соціальної відповідальності бізнесу — це не лише гроші. Прямі фінансові витрати складають менш ніж 20% витрат компанії, все інше — добра воля і час топ-менеджменту і персоналу, а також використання інших ресурсів компанії [5, с. 57].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що в умовах становлення громадського суспільства в Україні соціальне підприємництво виступає одним з найважливіших чинників його розвитку, тому що сприяє консолідації громадян, бізнесу, неприбуткового сектору та держави у вирішенні глибоких соціальних проблем, підвищенні якості життя населення. За умови ефективного взаємодії всіх цих складових можливе рівноцінне досягнення цілей і завдань як бізнесу, так і громадського суспільства, держави та окремих громадян.

Можливо, Україні слід визнати соціальне підприємництво як ефективний засіб досягнення стійкого розвитку суспільства й економіки. На наш погляд, з боку держави соціальному підприємству варто було б надати реальну, а не номінальну підтримку – законодавчу, фінансову, інформаційну, консультативну. Але якщо соціальне підприємство було наділене законним статусом моделі бізнесу, люди стали б ширше використовувати підприємницькі здібності для вирішення соціальних проблем.

Література.

1. Арапетян А., Архипчук О. Чисті прибутки соціального підприємництва // Журнал «Практика управління». – 2008. – №7. – 57 с.
2. Берестова Л. И. Предпринимательство в социальной сфере // Социология власти. – 2006. – № 2. – С. 73–83.
3. Боброва Е. Б. Социальная ответственность бизнеса // Социология. – 2008. – №2. – 70 с.
4. Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу: Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції від 11 грудня 2008 року/ за загальною редакцією Амосова О. Ю. – Харків: ХОМО «Союз молодих підприємців», 2008. – 152 с.
5. Гуревич Г. С. Соціальна відповідальність крупного бізнесу: соціологічний феномен або ринковий механізм // Вісник МГУ Серія 18. Соціологія і політологія. – 2005. – С. 48–60.
6. Каминник И. Социальное предпринимательство на Украине: каким оно должно быть? / Игорь Каминник – Режим доступу: <http://cmdp-kvorum.org/civil-society/647>.
7. Коваленко Н. С. Соціальне підприємництво: сучасні тенденції розвитку в Україні та світовий досвід // Економіка и управление/ Крым. республик. науч.-пед. изд-во «Интеллект», КАН, КАПКС. – Симферополь. – №6. – 2009. – С. 49–54
8. Семенюк М. Соціальна відповідальність бізнесу // Соціальний захист. – 2006. – № 7. – 90 с.
9. Соціальне підприємництво по-українськи: від зміни місця зустрічі результат змінюється: Дзеркало тижня // – № 5 (634). – 2007. – С. 15–20.
10. Яницький П. С., Фурса М. В. Фактори формування соціальної відповідальності бізнесу. – Режим доступу: <http://www.corporatecitizen.org.ua/publications.htm>.
11. Alter, S. K. Social Enterprise Typology. Virtue Ventures LLC. Nov.27, 2007 (revised vers.) – 75 с.
12. Martin, R.L., Osberg, S. Social Entrepreneurship: the Case for Definition. Stanford Social Innovation Review. Spring, 2007. – 64 с.
13. The Ukrainian Observer, № 84/8, июль 2007. – 50 с.

ВИСНОВКИ

постановка проблеми

аналіз останніх досліджень і публікацій

мета

виклад основного матеріалу

трясіння, коливання, невизначеність та непередбачуваність, ризик, небезпека, загроза та інші.

Криза має дві сторони прояву. По-перше, криза має деструктивний характер і супроводжується різноманітними потрясіннями та небезпеками, призводить до банкрутств окремих підприємств та інших суб'єктів економічних відносин і руйнації цілих соціально-економічних систем.

По-друге, криза є об'єктивною реальністю (важливим етапом еволюції, діалектичного розвитку людства) і каталізатором, здатним викривати не лише наявні недоліки, внутрішні протиріччя та неузгодженості, прорахунки, слабкі місця та помилки, а й внутрішні резерви, інновації та рушійні сили, є необхідною передумовою подальшого зростання, переходу на новий якісний рівень управління, досягнень, результатів. Зазначене витікає з головної функції кризи, яку можна визначити як руйнування тих елементів, які є найменш стійкими та життєздатними, які найбільшою мірою порушують організованість цілого [2].

На нашу думку, кризу можна вважати стрес-тестуванням будь-якої системи, суб'єкта чи об'єкта тощо, але особливість даного стрес-тестування полягає в тому, що воно здійснюється не на комп'ютері віртуально шляхом розрахунку безлічі різноманітних показників, прорахунку всіляких сценаріїв і побудови діаграм, графіків, таблиць, а в режимі реального часу з відповідними реальними наслідками і не вибачає помилок, прорахунків та припущень, вагань та зволікань у прийнятті рішень і проведенні необхідних заходів.

У своїй праці «Тектологія. Загальна організаційна наука» О. Богданов відзначає, що криза є явищем універсальним, а тому і об'єктивним. Жодна організаційна форма у своєму розвитку не може уникнути такої фази, як криза [3].

Об'єктивний і закономірний характер кризи підтверджується також об'єктивністю циклічного розвитку (цикли Д. Кітчина, К. Жугляра, С. Кузнеця, Н. Кондратьєва) держав, економік, галузей, природних явищ тощо, адже вона є одним з важливих етапів повного циклу (криза – стагнація – поживлення – підйом), обумовленою відповідною періодичністю їх настання, а також тим, що кризи є важливими періодами розвитку суспільства, які повторюються з певною періодичністю і супроводжуються сукупністю дій, явищ протягом певного періоду часу (циклу або фази).

Об'єктивність криз підтверджується професором Е. Коротковим в його діалектиці формування кризи: «Соціально-економічна система в будь-якому своєму вигляді або будь-якій формі, незалежно від того чи то є суспільна формація, фірма або підприємство, має дві тенденції свого існування: функціонування (це підтримання її життєдіяльності, збереження функцій, що визначають її цілісність, якісну визначеність, суттєві характеристики) і розвиток (це отримання нової якості, що укріплює життєдіяльність в умовах середовища, що змінюється)... Зв'язок функціонування та розвитку має діалектичний характер, що і відображає можливість та закономірність настання та поширення криз. Функціонування стримує розвиток і, в той же час, є його поживним середовищем, а розвиток знищує багато процесів функціонування, але створює умови для його більш стійкого здійснення» [4, с. 15–16].

Об'єктивність і важливість криз пояснюється потребою здійснення змін і трансформації, можливістю подальшого вдосконалення та створення найбільш ефективних, стійких, більш досконалих систем управління, форм організації, методів, механізмів, шляхів розвитку тощо. Окрім необхідності подолання та виходу з кризи, мінімізації її негативних наслідків, кризи дозволяють:

- оцінити власний управлінський досвід і набути нових навичок;
- отримати висновки щодо правильності всіх аспектів діяльності, необхідності та напрямків їх вдосконалення;
- розробити та вдосконалити методологію упередження кризових явищ (визначення ознак та причин виникнення кризи, показників настання та розвитку

кризи, їх розрахунку) та мінімізації її негативних наслідків (розробка дієвих заходів та інструментарію).

Однак, аналізуючи природу кризи, необхідно виділити окремо таку категорію як «ризик». Категорія «ризик» характеризує ситуацію, при якій настання невідомих подій, в тому числі і кризи, досить ймовірно і може бути оцінено кількісно, а категорія «невизначеність» передбачає, що ймовірність настання таких подій заздалегідь оцінити неможливо [5]. Навіть з перших тлумачень слів «ризик» та «криза» витікає, що ризик передує будь-якій кризі, і такий висновок підтверджується аналізом історії виникнення криз та аналізом самих криз. При цьому, як і ризик певних подій, так і ризик настання кризи, є об'єктивною реальністю та існує завжди. Інколи криза виникає раптово (наприклад: у разі форс-мажорних обставин або стихійного лиха) і, хоча її досить важко або неможливо передбачити, внаслідок існування певної невизначеності, але їй завжди передує ризик. До того ж, невизначеність завжди підвищує ризик, призводить до складнощів в оцінці ситуації, втрати гнучкості [6] тощо.

Досліджуючи природу виникнення кризи, необхідно зазначити, що діяльність кожного суб'єкта першочергово супроводжується всілякими загрозами, негативними обставинами та подіями, що саме і призводять до виникнення ризику, який залежно від ефективності дій або бездіяльності суб'єкту, буде з різною силою продовжувати негативно впливати на його діяльність. Результатом цього може бути виникнення кризи.

Залежно від сили впливу ризиків на діяльність суб'єкту, а також якості та ефективності заходів подолання їх негативних наслідків та якості управління, можливо три сценарії розвитку діяльності суб'єкта (рис.1), що склалися на певний період часу:

- I сценарій: як наслідок недосконалого управління розвивається криза;
- II сценарій: у результаті здійснення профілактики негативних явищ відбувається відстрочення часу настання кризи;
- III сценарій: постійно відбуваються якісні зміни в управлінні (реалізується принцип менеджменту змін) в результаті чого має місце перехід на новий якісний рівень управління та діяльності.

Як видно з рис. 1, ймовірність, ризик виникнення кризи є завжди, навіть коли криза не розпочалася і відбувся перехід на новий рівень управління. Здійснена профілактика дозволила відстрочити час настання кризи, але після цього знову розпочинається вплив ризиків, різноманітних загроз, подій та обставин, які також можуть змінитися, посилилися, що може спричинити настання кризи.

Крім того, не буває повністю однакових або подібних криз, що значно ускладнює питання передбачення або боротьби з ними, розробки плану або програми подолання кризи та її негативних наслідків. Водночас, намагання передбачити кризу є природним і зрозумілим, зумовлено бажанням якщо не уникнути кризи, то хоча б знівелювати або мінімізувати рівень її руйнівного впливу, не допустити її поширення, перетворення локальної кризи у великомасштабну, системну або глобальну кризу.

Залежно від рівня прояву кризи, зазначені сценарії можуть відбуватись на макрорівні, мезорівні та мікрорівні. Виникнення кризи на кожному з них має різну глибину та масштаби, що потребує певної диференціації заходів та відповідного інструментарію від органів державного управління та менеджменту. Зокрема, криза:

- на макрорівні створює загрозу національній безпеці;
- на мезорівні рівні впливає на міжгалузеві господарські зв'язки підприємств та організацій різних сфер та видів діяльності;
- на мікрорівні є загрозою для окремих підприємств, установ, організацій.

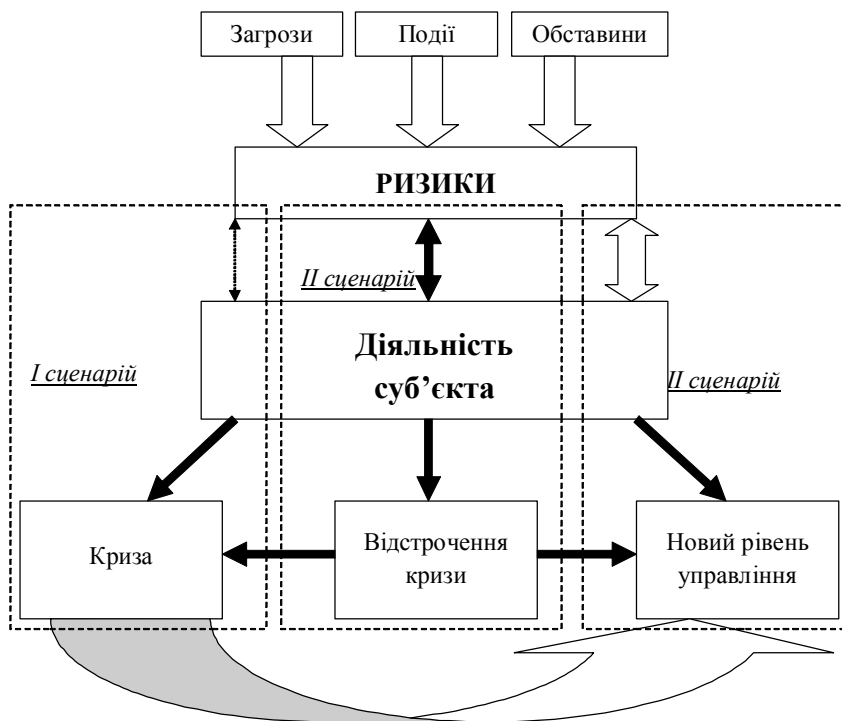

Рис. 1. Схема можливих сценаріїв розвитку діяльності суб'єкта із врахуванням впливу ризиків

Залежно від рівня прояву кризи можна виділити і різні рівні суб'єктів державного управління, на яких покладається завдання розв'язання та подолання кризи:

- на макрорівні – уряд (в Україні це Кабінет Міністрів України, який згідно зі ст. 113 є вищим органом у системі органів виконавчої влади);
- на мезорівні – міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а у разі необхідності – уряд;
- на мікрорівні – менеджмент підприємства, установи, організації, а в окремих випадках окремі органи виконавчої влади або окремих державних менеджерів (наприклад, у випадку якщо підприємство перебуває у державній власності).

Таким чином, макрорівень та мезорівень можна вважати рівнями, на яких зобов'язання подолання кризи покладається переважно на державні органи, а на мікрорівні – на менеджмент відповідного підприємства, установи або організації, в тому числі в особі державних службовців. Але, зважаючи на ситуацію, масштаби та глибину кризи, до криз нижчого рівня можуть залучатись органи державного управління більш високого рівня, особливо у випадку суттєвого впливу на економіку держави або її національну безпеку.

При цьому, слід враховувати, що криза є не сталим явищем або певною разовою подією, а глибоким, складним процесом, який може:

- тривати малий або значний проміжок часу, мати різну глибину, рівень інтенсивності та складності, об'єму та масштаб;
- змінюватися, залежно від дій, що застосовуються для його подолання, або бездіяльності, причин та факторів, що спричинили його виникнення;
- виводити її на новий рівень прояву і більш високий управлінський рівень.

Кризу, безумовно, можна характеризувати на певну дату та визначати її стан на цю дату або за певний період, але до часу (фази) поживлення вона триває – може посилюватися або послаблюватися, мати хвилястий (V або W-образний)

характер, залежно від причин, які зумовили її настання, типу та ознак кризи, дій, що вживаються для її подолання.

Підтвердженням цього є висновок Р. Хіта в його праці «Кризовий менеджмент для керівників» [7, с. 21]. На підставі розгляду різноманітних прикладів та подій Р. Хіт виділяє термін «кризова ситуація», який поєднує виникнення та вплив кризи і включає три основних періоди:

- докризова ситуація – складається з передумов, які спричинили виникнення кризи, і є періодом між попереджувальними сигналами та початком самої кризи;
- кризова ситуація – характеризується настанням кризи;
- післякризова ситуація – стосується заходів, спрямованих на ліквідацію кризи.

Серед зазначених періодів найбільшу зацікавленість при вивченні кризи, її причин та особливостей, викликають саме перші два періоди. Незалежно від того, наскільки раптово виникла криза, існують певні попереджувальні сигнали (докризова ситуація), які можуть бути не завжди вчасно зафіксовані та проідентифіковані. Момент, коли наближення кризи стає чітко зрозумілим, може бути дуже віддалений від перших попереджувальних сигналів. Аналіз різноманітних криз, що виникали «раптово», вказує на наявність ряду певних попереджень, які можна було б врахувати. Залежно від власної природи і походження, кризова подія може бути невидимою, аж поки її вплив не заїде далеко [7]. При цьому, брак часу та відповідної інформації лише збільшує розміри потенційної небезпеки (кризової ситуації або події), а одна кризова ситуація може спричинити цілу низку кризових ситуацій або подій, тобто певну ланцюгову реакцію. Вторинні кризові ситуації досить часто бувають набагато серйознішими та небезпечніми, ніж початкові. В результаті цього можуть суттєво змінюватися характер, масштаб, гострота, темпи поширення, тривалість і наслідки кризи, рівень суб'єктів державного управління, що залучаються для її подолання.

Про необхідність виділення життєвого циклу кризи наголошують й інші науковці. Незважаючи на те, що кризові цикли, які виділяються різними науковцями, можуть мати суттєві відмінності та виключення, можуть відрізнятися пе-

вними деталями, модель, що пропонується У. Крістеком та Г. Лехнейзенем, на нашу думку, є найбільш вдалою, про що свідчить широке використання саме її, в тому числі при розробці антикризових програм. Так, у своїй моделі У. Крістек та Г. Лехнейзен виділяють 4 фази кризової ситуації, з характерними для кожної з них рисами [8, 9]:

1. Квазінормальний стан: кризова ситуація є потенційно можливою, а ознаки кризи важко виявити.

2. Латентна (прихована) криза: ймовірність фінансової неспроможності суттєво зростає, але це не привертає необхідної уваги менеджменту внаслідок недосконалості відповідного інструментарію.

3. Усвідомлена криза: деструктивні моменти усвідомлюються менеджментом, але їх інтенсивність суттєво зростає.

4. Непереборна криза: криза розпочинається і уникнути її або припинити неможливо.

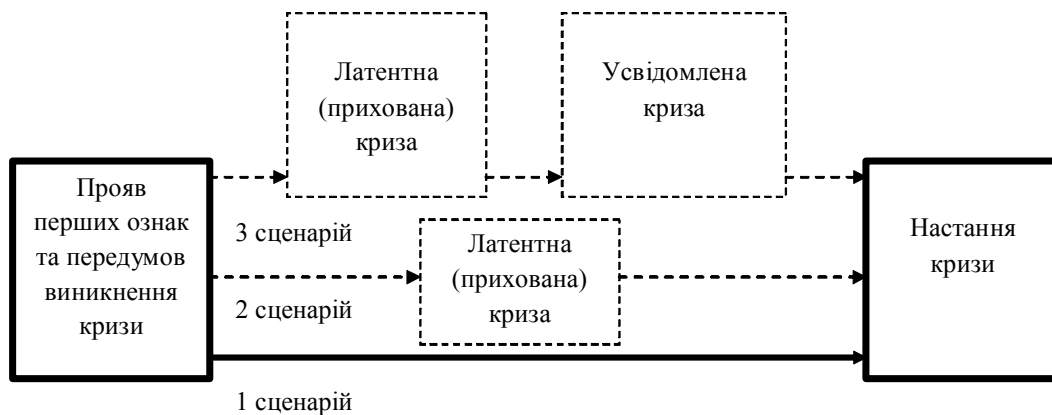

Рис. 2. Схема можливих сценаріїв життєвого розвитку кризи

1 сценарій – прояв перших ознак та передумов закінчується настанням кризи;

2 сценарій – прояв перших ознак, призводить до прихованої кризи, яка закінчується настанням кризи;

3 сценарій – прояв перших ознак, призводить до прихованої кризи, яка внаслідок неякісних, недосконалих дій менеджменту (усвідомлена криза) закінчується настанням кризи.

Узагальнюючи вищезазначене, можна сказати, що кожна криза має свій особливий життєвий цикл. Основними фазами (періодами) кризової ситуації, які присутні завжди і притаманні кожній з них, є, по-перше, поява певних попереджувальних сигналів; по-друге, настання самої кризи (рис. 2). Ймовірність прояву та наявність інших фаз під час будь-якої кризи є необов'язковою і залежить від значної кількості факторів та причин, починаючи з особливостей прояву перших ознак кризи та часу від появи перших ознак до часу настання кризи, завершуючи ефективністю та дієвістю заходів відповідних суб'єктів, органів державного управління. При цьому, післякризова ситуація, що стосується заходів з ліквідації кризи, про яку зазначає Р. Хіт, на нашу думку більше відноситься до антикризового менеджменту, який повинні здійснювати державні органи, а не життєвого циклу кризової ситуації.

Криза є об'єктивним явищем, яке не завжди можна передбачити та попередити. Вона має свій життєвий цикл, може мати різні масштаби та глибину, проявляється на різних рівнях (починаючи з рівня окремого підприємства, установи або організації і закінчуючи рівнем держави, світовим рівнем). З огляду на це, суттєво зростає роль органів державного управління, незалежно від того чи це є уряд, або окремий державний службовець, від дій саме яких і буде залежати ефективність подолання кризи в державі, економіці, окремому підприємстві. Але, існує велика різноманітність криз, що потребує передбачення і відповідної диференціації механізмів, засобів та прийомів з боку органів державного управління, і вимагає вивчення та дослідження ознак криз, їх особливостей та типології тощо.

Література.

1. Большой энциклопедический словарь: В 2-х т. / Гл. ред. А. М. Прохоров. – Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 1. – 863 с.

2. Захаров В. Я., Блинов А. О., Хавин Д. В. Антикризисное управление: теория и практика. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 287 с.

3. Богданов А. А. Тектология: (Всеобщая организационная наука). В 2-х кн.: Кн.1. / Ред. кол. Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др. / Отд-ние экономики АН СССР. Ин-т Экономики АН СССР. – М.: 1989. – 350 с.

4. Антикризисное управление: Учебник / Под ред. Э.М. Короткова. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 432 с.

5. Карась Л. Принятие управленческих решений с учетом риска // Проблемы теории и практики управления. – 1993. – № 3. – с. 69.

6. Туленков Н. Антикризисный менеджмент // Персонал. – 1998. – № 6. – С. 23.

7. Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників: Пер. з англ. — К. : Всеуито, Наук. думка, 2002. – 566 с.

8. U. Krystek, Unternehmenskrisen. – Gabler, Wiesbaden, 1987. – s. 21–23.

9. G. v. LChneysen, Die Rechtzeitige Erkennung von Unternehmenskrisen. – UG, G6ttingen, 1992. – 102 s.

ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ КОРУПЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЕТАПУ

Стаття знайомить із новітніми методиками вимірювання рівня корупції міжнародними організаціями на сучасному етапі задля розробки подальших наукових пропозицій щодо протидії цьому негативному соціальному явищу.